

2 Taalachtergrond van leerlingen

De taalachtergrond van leerlingen heeft invloed op hun mondelinge taalvaardigheid. Het gaat daarbij niet alleen om de taal die leerlingen zelf thuis spreken (Driessen, Van der Slik & De Bot, 2002). Ook andere contextuele factoren, zoals de taalrijkheid in het gezin en het spreekklimaat in de klas, spelen een rol in hoe de mondelinge taal zich ontwikkelt (SLO, 2016). Om verschillen tussen leerlingen op dit inhoudsgebied goed te kunnen duiden, is het dus belangrijk dat we meer weten over hun talige achtergrond.

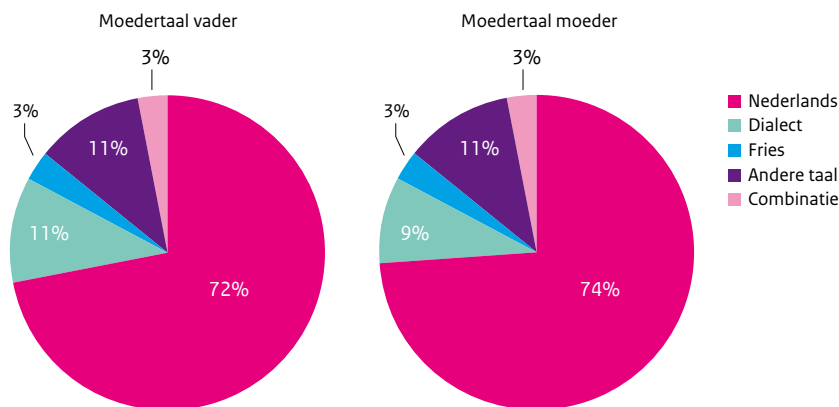
Voor dit doel is een leerlingvragenlijst ontwikkeld. 2191 leerlingen van groep 8 van de 121 scholen die aan de peiling mondelinge taalvaardigheid deelnamen, vulden deze vragenlijst in. Ze beantwoordden vragen over de moedertaal van hun ouders, over de taal die ze gebruiken in hun omgeving en de taalactiviteiten die ze thuis ontplooiën. Ook gaven de leerlingen door het beoordelen van stellingen aan hoe zij het spreekklimaat op school in hun eigen groep ervaren en wat zij vinden van de relatie met hun klasgenoten en leerkracht. In dit hoofdstuk geven wij de antwoorden van de leerlingen op deze vragen weer.

2.1 Moedertaal ouders

De taal die thuis wordt gesproken, wordt mede bepaald door de moedertaal van de ouders. Leerlingen is daarom gevraagd aan te geven wat de moedertaal is van hun vader en van hun moeder (zie figuur 2.1a). Sommige leerlingen konden deze vraag niet invullen over hun vader of moeder (respectievelijk 2 procent en 1,2 procent). Deze groep wordt in de figuur buiten beschouwing gelaten.

De term 'moedertaal' is in de vragenlijst toegelicht als 'de eerste taal die iemand leert in zijn of haar leven'. Toch hebben sommige leerlingen meerdere talen ingevuld wanneer om de moedertaal van hun vader of moeder werd gevraagd. In figuur 2.1a is dit aangeduid als 'Combinatie'.

Figuur 2.1a – Moedertaal van de vader en moeder van de leerlingen uit dit peilingsonderzoek (n=2101 en 2095 respectievelijk)

Bijna drie kwart van de leerlingen heeft een vader en/of moeder die als moedertaal het Nederlands heeft. Onder het Nederlands wordt hier, en in het verdere hoofdstuk, het Standaardnederlands verstaan. Daar vallen dialecten⁹ en het Fries buiten. Leerlingen geven aan dat hun vader vaker een dialect als moedertaal heeft dan hun moeder.

Van 64 procent van de leerlingen hebben beide ouders het Nederlands als moedertaal¹⁰. In de overige gevallen heeft de vader (10 procent), de moeder (8 procent), of hebben beide ouders (18 procent) een andere moedertaal dan het Nederlands. De meest genoemde andere talen zijn Turks, Marokkaans-Arabisch, Surinaams en Engels. Welke taal wordt er dan thuis onderling gesproken?

2.2 Thuis taal

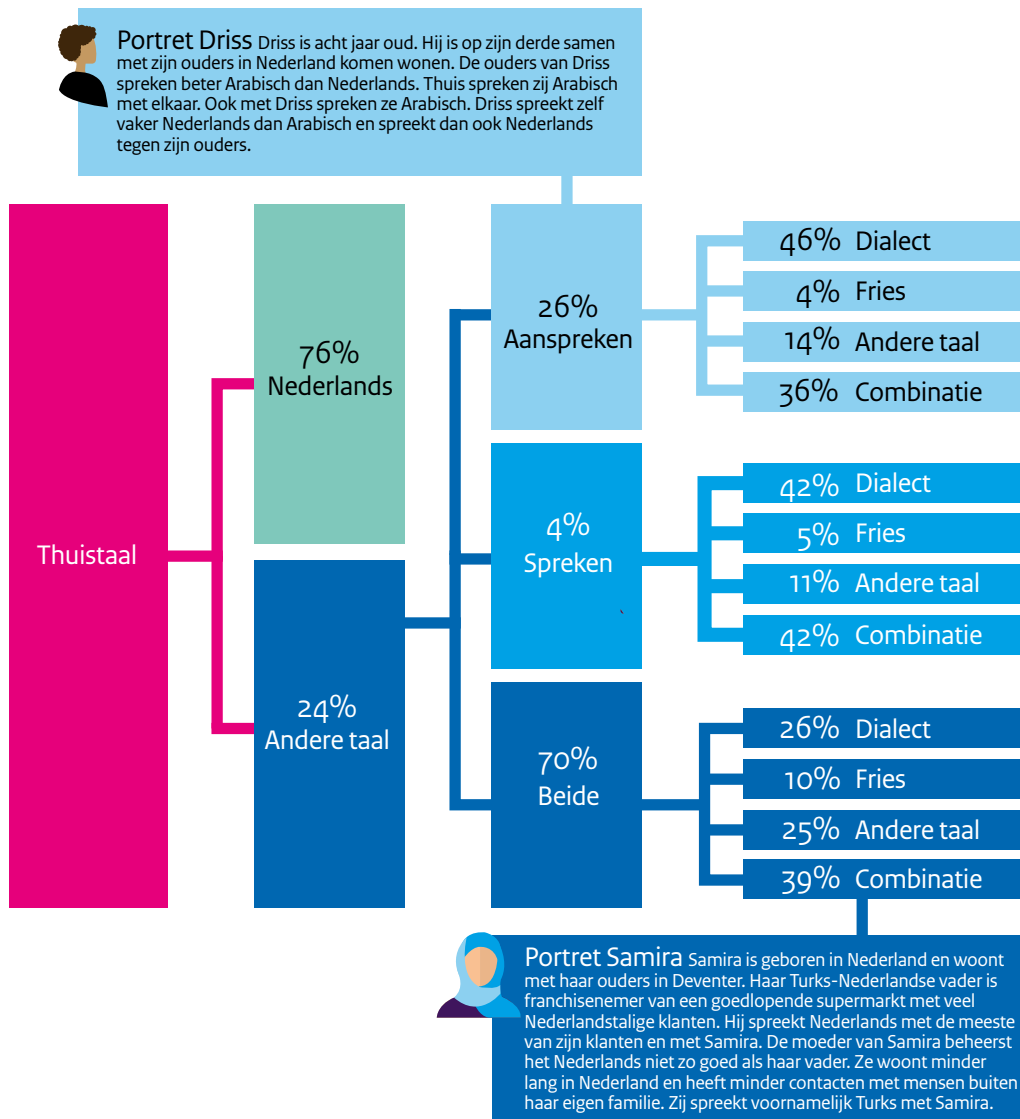
Om dit te kunnen onderzoeken, beantwoordden leerlingen vragen over de taal die zij tegen hun vader en moeder spreken en de taal die tegen hen gesproken wordt: de thuistaal. Ook gaven de leerlingen in de vragenlijst aan welke taal vader en moeder onderling gebruiken. Voor het schetsen van de thuistaalsituatie zijn we geïnteresseerd in de antwoorden op de volgende vragen:

1. Wordt de leerling aangesproken in een andere taal/een ander dialect dan in het Nederlands, ('aanspreken' in figuur 2.2a) door minimaal een van de ouders?
2. Spreekt de leerling zelf in een andere taal/dialect dan in het Nederlands ('spreken' in figuur 2.2a) met minimaal een van de ouders?
3. Is er sprake van combinatie van beide (aanspreken en spreken; 'beide' in figuur 2.2a) in de communicatie met minimaal een van de ouders?
4. Wat is de afstand van de taal die de leerling hoort/ spreekt tot het Nederlands?

⁹ In de taalwetenschap wordt een dialect omschreven als talige variëteit die niet als standaardtaal geldt. Een dialect heeft een aantal specifieke kenmerken op meerdere linguïstische niveaus (uitspraak, lexicon, woordvorming, zinsbouw et cetera.) Het verschilt daarmee van het accent, dat zich alleen kenmerkt door uitspraakverschillen. Hoewel dialecten niet gelden als op zichzelf staande talen, worden deze in dit hoofdstuk, ter illustratie, toch onderscheiden als aparte (moeder)talen.

¹⁰ Deze cijfers zijn gebaseerd op de gegevens van leerlingen die voor beide ouders de moedertaal hebben ingevuld (n=2057).

Figuur 2.2a – Thuis taal van leerlingen groep 8 uit het peilingsonderzoek (n=2130)¹¹

Bijna een kwart van de leerlingen uit dit peilingsonderzoek (zie figuur 2.2a) komt thuis in aanraking met een andere taal (511 leerlingen). Meestal spreken dan zowel de ouders als de leerling in een andere taal dan het Nederlands ('beide'; 70 procent, 358 leerlingen). Een kwart van de leerlingen die thuis in aanraking komt met een andere taal wordt door minimaal 1 van de ouders aangesproken in een andere taal dan in het Nederlands, maar praat zelf in het Nederlands terug ('aanspreken'; 26 procent, 133 leerlingen). 4 procent van de leerlingen die thuis in aanraking komen met een andere taal, geeft aan dat ze een andere taal dan het Nederlands spreken, maar dat ze aangesproken worden in het Nederlands ('spreken'; 4 procent, 20 leerlingen). Een voorbeeld van zo'n situatie is een leerling die een dialect meekrijgt uit zijn omgeving en dit naar zijn ouders toe gebruikt, terwijl ouders in het Nederlands terug spreken ('spreken' → 'dialect'; 42 procent, 8 leerlingen).

Gaan we uit van de totale groep leerlingen die een andere thuistaal hebben dan het Nederlands, dan gebruikt het grootste deel als thuistaal een combinatie van talen, of een andere taal samen met een dialect (in het meest rechtse deel van figuur 2.2a aangeduid als 'combinatie'). Daarna volgt de groep leerlingen die thuis in dialect spreken.

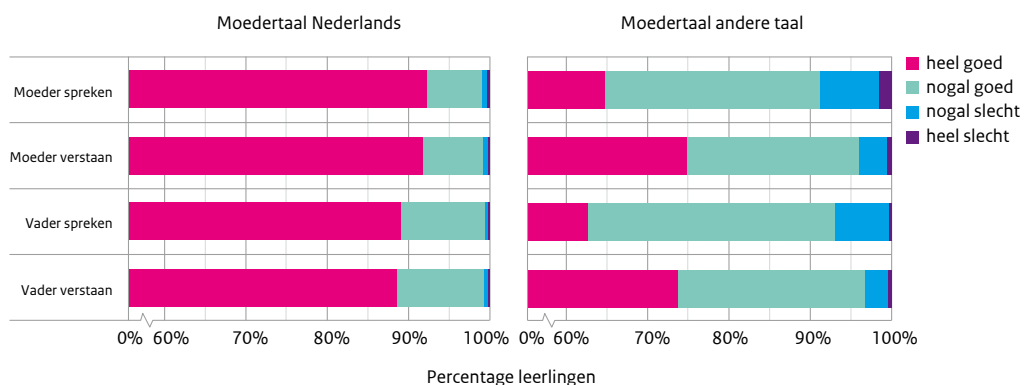
¹¹ Deze figuur is gebaseerd op de gegevens van leerlingen die voor minimaal een van de ouders invulden in welke taal er tegen hen wordt gesproken en welke taal ze naar de ouder toe gebruiken.

Een mogelijkheid die in figuur 2.2a niet is opgenomen, is dat ouders onderling in een andere taal of dialect spreken, maar naar de leerling toe het Nederlands gebruiken. Dit gebeurt in 8 procent van de gevallen. Leerlingen gebruiken de taal of het dialect in dat geval zelf niet, maar horen deze wel in hun omgeving.

Als we figuur 2.1a (moedertaal ouders) vergelijken met figuur 2.2a (thuis taal), dan valt op dat kinderen en ouders onderling vaker met elkaar in het Nederlands spreken, dan dat er moedertaalsprekers zijn onder de ouders. Bijna een derde van de ouders die beiden een andere moedertaal hebben dan het Nederlands ($n=391$), gebruikt het Nederlands als thuistaal. Wanneer alleen de moeder of de vader een andere moedertaal heeft dan het Nederlands, wordt in respectievelijk 70 en 65 procent van de gevallen thuis Nederlands gesproken.

Hoe goed is het Nederlands van ouders waarvan de moedertaal niet het Nederlands is? Om antwoord te geven op deze vraag is aan de leerlingen gevraagd om te beoordelen hoe goed hun ouders het Nederlands (in de vragenlijst omschreven als: géén dialect of Fries) spreken en verstaan. Figuur 2.2b laat het oordeel zien van de kinderen voor ouders van wie de moedertaal het Nederlands¹² is en voor ouders met een andere moedertaal.

Figuur 2.2b – Oordeel leerlingen over hoe hun ouders (met het Nederlands of een andere taal als moedertaal) Nederlands spreken en verstaan ($n=2131-2154$)

Zoals verwacht, spreken en verstaan ouders met een andere moedertaal dan Nederlands (naar het oordeel van hun kinderen) het Nederlands slechter dan ouders met Nederlands als moedertaal. Maar het overgrote deel van de niet-moedertaalsprekers spreekt volgens hun kinderen goed Nederlands. Slechts een kleine groep (minder dan 10 procent) krijgt het oordeel 'nogal slecht,' of 'heel slecht'.

2.3 Taalactiviteiten thuis

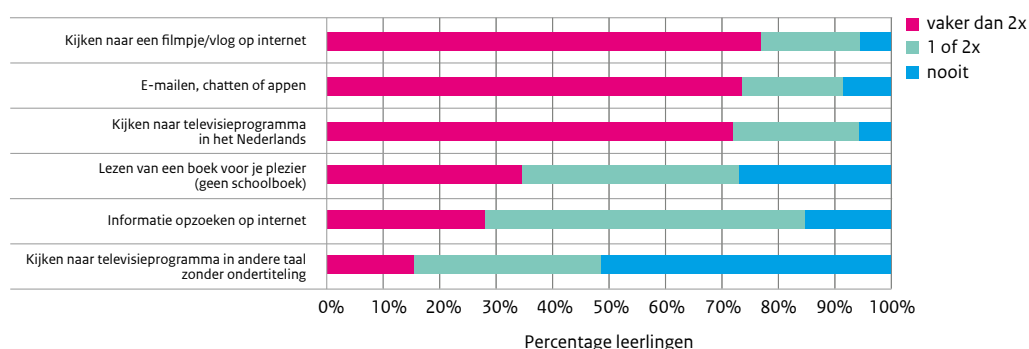
Kinderen die opgroeien in een taalrijke omgeving, ontwikkelen een betere taalvaardigheid (Scheele, Leseman & Mayo, 2010). Deze taalrijkheid wordt niet alleen gekenmerkt door de hoeveelheid taalinput die leerlingen ontvangen, maar ook door het type taalactiviteiten dat thuis wordt ontplooid. Taalactiviteiten die bijdragen aan de ontwikkeling van taalvaardigheid worden gekenmerkt door het gebruik van een rijk vocabulaire, complexe zinnen met een hoge informatiedichtheid en door gesprekken met logische samenhang (Huttenlocher, Vasilyeva, Cymerman & Levine, 2002; Weizman & Snow, 2001). Voorbeelden zijn het samen lezen van een boek, verhalen vertellen, zingen, gesprekken voeren en educatieve televisieprogramma's bekijken (Scheele et al., 2010).

¹² Ook hier wordt, net zoals in de rest van het hoofdstuk, het Standaardnederlands bedoeld. Moedertaalsprekers van het Fries, of van een dialect, worden dus onder de categorie 'Nederlands niet als moedertaal' geschaard.

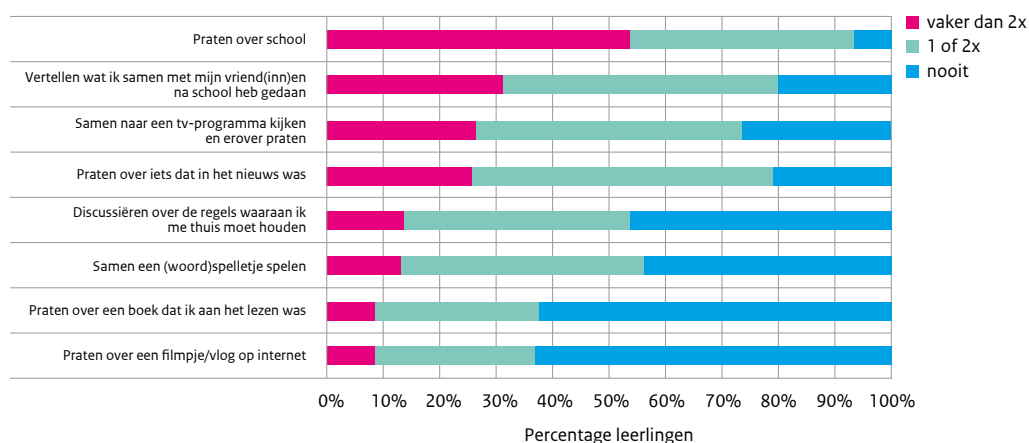
Bij het peilen van de mondelinge taalvaardigheid is het dus belangrijk om te weten hoe taalrijk of taalarm de omgeving van de leerlingen uit het onderzoek is. Daarvoor hebben we de leerlingen gevraagd om de afgelopen week (tenzij dit een vakantieweek was) in gedachten te nemen en aan te geven:

- hoe vaak zij zelf een bepaalde taalactiviteit hebben ondernomen;
- hoe vaak zij dit samen met hun ouders hebben gedaan;
- hoe vaak zij hun ouders een bepaalde taalactiviteiten hebben zien of horen doen.

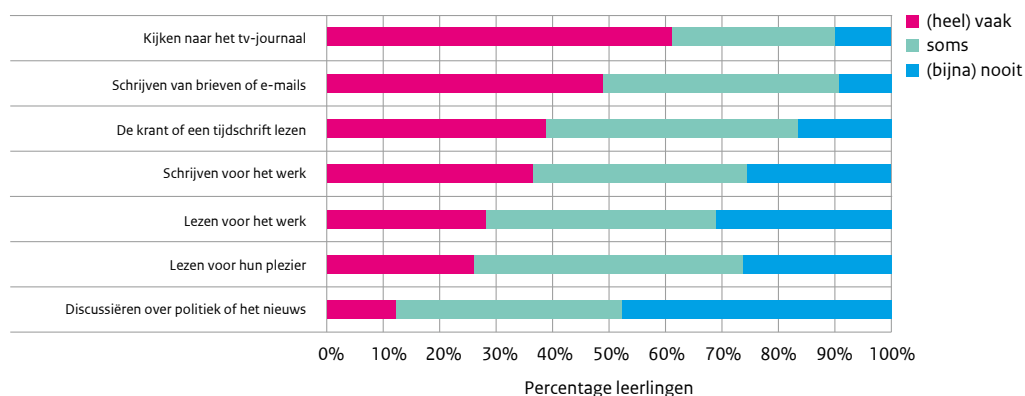
Figuur 2.3a – Frequentie taalactiviteiten per week thuis door de leerling (n=2147-2159)

Figuur 2.3b – Frequentie taalactiviteiten per week met ouders (n=2144-2154)

Figuur 2.3c – Frequentie per week waarmee leerlingen ouders thuis taalactiviteiten zien of horen doen (n=2144-2164)

Het algemene beeld dat uit figuur 2.3a tot en met 2.3c spreekt, is dat zowel ouders als de leerlingen zelf weinig lezen voor hun plezier (meer dan een kwart doet dit nooit). Het Sociaal en Cultureel Planbureau laat zien dat de gemiddelde tijd die dagelijks wordt besteed aan lezen tussen 2013 en 2015 afnam. Dit geldt voor alle tekstmedia, zoals boeken, kranten en internet (Wennekers, Boelhouwer, Van Campen & Bijl, 2018). Over het algemeen worden er weinig gesprekken gevoerd. Een uitzondering hierop zijn gesprekken over school; ruim de helft van de leerlingen praat vaker dan twee keer per week met hun ouders over school.

Van alle taalactiviteiten kijken leerlingen het vaakst (77 procent vaker dan 2 keer per week) naar een vlog of een filmpje op het internet. Daarnaast houdt ongeveer drie kwart van de leerlingen zich vaker dan 2 keer per week bezig met e-mailen, chatten en appen en het kijken naar tv. De taalactiviteit die ouders volgens hun kinderen het vaakst ontplooiën, is het kijken naar het journaal op tv. Maar over het nieuws of de politiek wordt weinig gediscussieerd door ouders (48 procent doet dit bijna nooit). Ook wordt er minder vaak door ouders en leerlingen met elkaar over het nieuws gesproken (74 procent doet dit minder dan 2 keer per week).

Ten slotte is leerlingen ook gevraagd welke taaldragers in huis aanwezig zijn, ongeacht of ze deze zelf bezitten. De aanwezigheid van taaldragers is niet alleen een indicator van de taalrijkheid van de omgeving. Specifiek de aanwezigheid van boeken wordt binnen de sociologie en pedagogiek ook als indicator gebruikt voor het cultureel kapitaal, ofwel de culturele/opleidingscomponent van de sociaal-economische status (Iversen & Holsen, 2008).

Bijna alle leerlingen antwoordden dat een computer, laptop of iPad met internetverbinding thuis aanwezig is (99 procent). Tijdschriften en kranten zijn bij respectievelijk 73 en 68 procent van de leerlingen in huis aanwezig. Ook heeft ruim twee derde van de leerlingen thuis een abonnement voor de bibliotheek. Bij meer dan de helft van de leerlingen zijn meer dan 50 boeken aanwezig¹³. E-readers zijn van alle bevroegde taaldragers het minst vaak aanwezig in huis. Toch worden deze nog door bijna een derde (31 procent) van de leerlingen genoemd.

De mate waarin verschillende taalactiviteiten thuis door de leerlingen, samen met de ouders of door de ouders zelf worden uitgevoerd hangt onderling sterk samen. Leerlingen die zelf erg actief zijn op het gebied van taal, voeren namelijk ook vaker taalactiviteiten met hun ouders uit. Ook zien of horen zij hun ouders vaker taalactiviteiten uitvoeren. De aanwezigheid van taaldragers hangt vooral samen met de mate waarin de ouders taalactiviteiten ontplooiën.

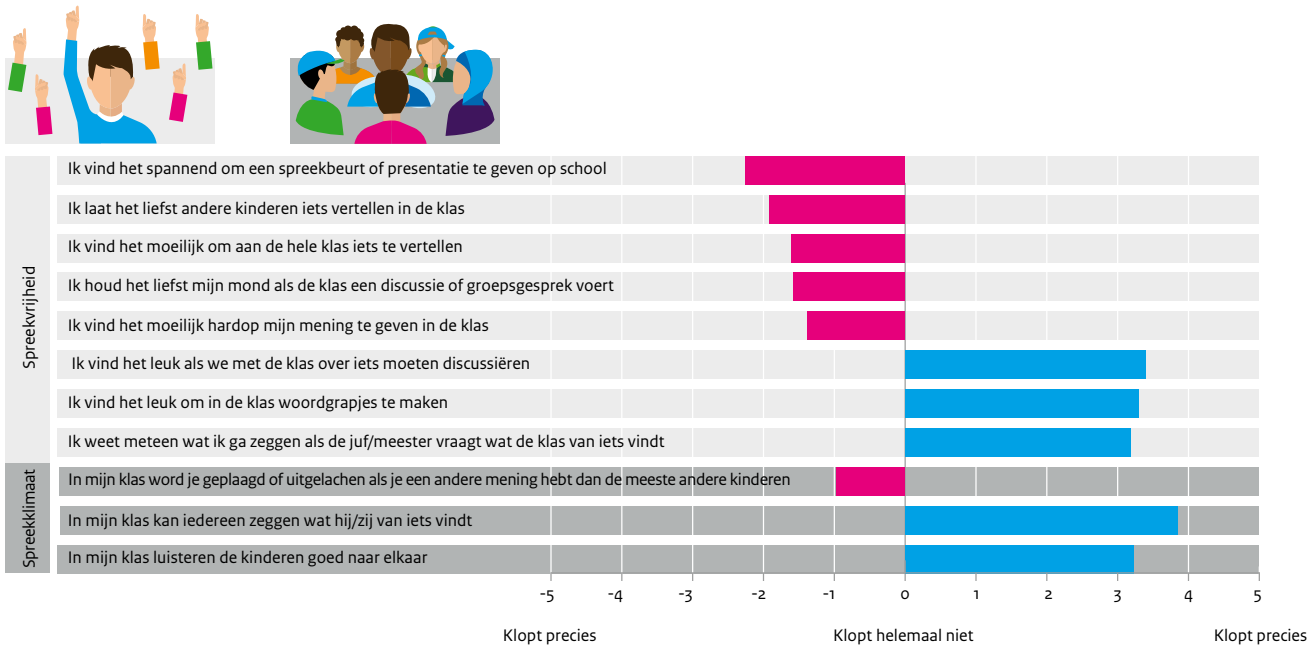
2.4 Spreken in de klas

Naast de taal en taalrijkheid in de thuisomgeving, spelen ook het spreekklimaat op school en het gevoel van spreekvrijheid een rol in het ontwikkelen van mondelinge taalvaardigheid. Zo kan ervaren spreekangst (al dan niet veroorzaakt door het spreekklimaat in de klas) een barrière vormen voor het verder ontwikkelen van de spreekvaardigheid (Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen, 2008). Om de situatie rondom het spreken in de klas in beeld te krijgen, beantwoordden leerlingen een aantal stellingen rond het ervaren spreekklimaat in de klas en hun eigen spreekvrijheid. Deze set van stellingen is speciaal voor dit onderzoek ontwikkeld. Leerlingen konden kiezen uit antwoordmogelijkheden variërend van 1 (klopt helemaal niet) tot 5 (klopt precies). Op basis van de antwoorden die de leerlingen in dit onderzoek gaven zijn 2 schalen geconstrueerd. Deze geven een totaalscore op 'Spreekklimaat in de klas' en 'Spreekvrijheid'.

Over het algemeen zijn leerlingen tamelijk positief over het spreekklimaat in de klas en voelen ze zich voldoende vrij om in de groep te spreken. Het spreekklimaat in de klas wordt op een schaal van 1 tot 5 met gemiddeld 3,7 beoordeeld en de eigen spreekvrijheid met 3,3. Vooral het geven van een spreekbeurt of presentatie ervaren de leerlingen als spannend. Figuur 2.4a geeft de gemiddelde score op elk van de stellingen per schaal weer.

¹³ Uit de Rapportage Boekenbranche Meting 36 (KvB Boekwerk & GfK, 2016, meting 37) blijkt dat er gemiddeld 123 boeken voor volwassenen en 35 voor kinderen in Nederlandse huishoudens aanwezig zijn. Ongeveer 50 procent van de respondenten (14 jaar en ouder) geeft aan meer dan 50 boeken in bezit te hebben.

Figuur 2.4a – Gemiddelde score per stelling uit de vragenlijst over de ervaren spreekvrijheid en het ervaren spreekklimaat. 1 staat hier voor klopt helemaal niet en 5 voor klopt precies¹⁴

In de leerlingvragenlijst hebben de leerlingen ook een aantal stellingen beoordeeld over de relatie met hun klasgenoten en de leerkracht. Deze relaties werden over het algemeen positief beoordeeld. De ervaren spreekvrijheid en het ervaren spreekklimaat hangen nauw samen met de relatie die leerlingen hebben met hun medeleerlingen en de leerkracht. Vooral de relatie met medeleerlingen speelt een rol bij de spreekvrijheid en het ervaren spreekklimaat. De relatie met de leerkracht hangt vooral samen met het spreekklimaat in de klas.

2.5 Conclusies

In dit hoofdstuk hebben we gekeken naar de taalachtergrond van leerlingen, omdat deze een invloed kan hebben op de ontwikkeling van de mondelinge taalvaardigheid. Een deel van de besproken factoren op het gebied van taalachtergrond, gebruiken we in hoofdstuk 4 om verschillen in prestaties op het gebied van mondelinge taalvaardigheid tussen leerlingen te duiden.

Van die factoren is er één de thuistaal. Een kwart van de leerlingen in dit peilingsonderzoek die in de vragenlijst voor minimaal één van de ouders de thuistaal invulde ($n=2130$), heeft een andere thuistaal dan het Nederlands. In 12 procent van de gevallen gaat het hierbij om een andere taal (en niet een dialect/het Fries), of een combinatie van Nederlands met een andere taal. Het spreken van een Nederlands dialect of het Fries heeft geen invloed op onderwijsprestaties op het gebied van Nederlandse taalvaardigheid (Kroon & Vallen, 2004). Daarom kijken we in hoofdstuk 4 alleen naar verschillen in prestaties op het gebied van mondelinge taalvaardigheid tussen leerlingen met een andere thuistaal dan het Nederlands en leerlingen waar er thuis Nederlands, Fries of een Nederlands dialect wordt gesproken.

¹⁴ Voor de negatief geformuleerde items (op de - schaal) kregen leerlingen een omgekeerde schaal (5 klopt helemaal niet en 1 klopt precies). Antwoorden op deze vragen zijn omgecodeerd (5 minus het antwoord), om ze passend te maken voor de figuur. Zo kan het zijn dat voor deze items het gemiddelde tussen de 0 en de 1 uitkomt.

Daarnaast zijn er verschillen in de taalrijkheid van de omgeving van de leerling. De maatstaf voor taalrijkheid die we hier hanteren, is het aantal taalactiviteiten dat leerlingen samen met hun ouders ondernemen en dat zij zelf ontplooiën. Daarbij zijn de activiteiten die zij zelf ontplooiën vooral gericht op taalperceptie. Ook hebben we gekeken naar de mate waarin ouders volgens hun kinderen met taal bezig zijn. De taalactiviteit van ouders zelf bleek een sterke samenhang te hebben met de aanwezigheid van taaldragers in huis. Daarom wordt dit in hoofdstuk 4 niet meegenomen als kenmerk om verschillen tussen leerlingprestaties te verklaren. Uit de literatuur blijkt ook dat de aanwezigheid van taaldragers (meer specifiek: het aantal boeken in huis) een indicator is voor cultureel kapitaal (Iversen & Holsen, 2008).

Ten slotte is er gekeken naar de mate waarin leerlingen een veilig spreekklimaat en spreekvrijheid ervaren. Hoewel leerlingen gemiddeld genomen positief zijn over het spreekklimaat en voldoende spreekvrijheid ervaren, zijn er ook verschillen tussen leerlingen zichtbaar. Als het gaat over het spreekklimaat, liggen hier in grote mate verschillen tussen klassen (in dit onderzoek dus scholen) aan ten grondslag. In hoofdstuk 4 wordt daarom het gemiddelde spreekklimaat per school meegenomen bij het verklaren van prestatieverschillen.